

El Consell d'Europa va impulsar aquest canvi de rol, l'any 2010, quan va incloure la Ruta europea dels cementiris dins dels seus Itineraris Culturals¹: *“Los cementerios forman parte de nuestro patrimonio material debido a las obras, esculturas y grabados que los adornan y a su disposición. También forman parte de nuestro patrimonio inmaterial y de nuestra realidad antropológica, y proporcionan un contexto de los usos y costumbres vinculados con la muerte. Los cementerios ofrecen efectivamente un marco único para una parte de nuestra memoria histórica...”*

En aquests moments, la ruta està conformada per 49 cementiris de 37 ciutats, que es troben repartides en 16 països. Es proposa un turisme al voltant de la temàtica religiosa-patrimonial que pretén descobrir la importància històrica i artística de les necròpolis de la ruta. Dins de l'estat Espanyol, Catalunya és la regió que té una mostra més extensa d'aquests espais singulars, fins a nou, dels quals el cementiri modernista de Lloret de Mar és l'únic representant de les nostres contrades, tot i que entenem que n'hi ha d'altres de les comarques gironines que també mereixerien la seva presència al cantó dels cementiris d'Arenys de Mar, Mataró, Montjuïc, Poblenou, Reus, Sitges, Terrassa i Vilafranca del Penedès.

La pràctica d'enterrar els éssers estimats

El costum funerari fins al segle XVIII era la d'enterrar els difunts a l'interior i a l'exterior de les esglésies, per això, en nombrosos temples

Tot va canviar arran d'una epidèmia.

encara es conserven lloses en el terra primitiu que servien de tombes, ja fos en el paviment interior com en els passadissos de pedra de l'exterior, o també es feia en sepulcres ornamentats, adossats a les parets interiors, o situats en llocs prominents dels jardins. Es tractava de sepulcres d'un cert valor artístic o històric, depenent de notorietat de la persona o persones que hi fossin enterrades.

Tot va canviar arran d'una epidèmia que, el 1781, va assolir el municipi de Pasaia a Guipúscoa (antigament, en castellà, *Pasajes*), que va provocar la mort de 83 dels seus ciutadans. Aquesta epidèmia va tenir l'origen en la contaminació de l'aire de l'església produïda pels nombrosos cadàvers que hi havia en el recinte. Aquest fet era del tot normal a l'època, ja que s'enterraven els finats sense fèretre i vestits amb les seves millors gales o, simplement, embolicats en un llençol, evidenciant la falta d'higiene i salubritat d'aquells enterraments, els quals provocaven l'aparició de malalties que es propagaven ràpidament entre la població, donada la proximitat de les esglésies als habitatges que les envoltaven. Això queda palès amb la quantitat d'epidèmies que minvaren les poblacions fins al segle XVIII.

L'epidèmia de Pasaia serà l'origen, després de 6 anys de deliberacions entre científics, eclesiàstics, mèdics i polítics, de la publicació de la *Real Cédula* de Carles III a Córdoba, el 3 d'abril de 1787², referent a l'ús de cementiris ventilats per sepultar els cadàvers dels fidels, en 6 disposicions, les quals es resumeixen en l'extracte següent:

I. La construcció i ús dels cementiris es realitzaren observant les disposicions canòniques sobre aquesta matèria i segons el que s'establia en el ritual romà i en la Llei 11. Tit. 13. partida I, en què es decretava les persones que

El costum funerari fins al segle XVIII era la d'enterrar els difunts a l'interior i a l'exterior de les esglésies.

podrien seguir sent enterrades a les esglésies, això és:

1. Persones de virtut o santedat,
2. Els que tinguessin sepultura pròpia al temps de publicar-se aquesta Cèdula.

II. La construcció dels nous cementiris

requeria acord entre autoritats civils i eclesiàstiques, així com la necessitat de procedir conforme al següent ordre de preferència:

1. Llocs en què havia o haguessin hagut epidèmies o estiguessin més exposades a elles
2. Els més populosos
3. Les parròquies de majors feligresies i més grans.

III. Els cementiris s'haurien de

realitzar fora de les poblacions en llocs ventilats i distants de les cases dels veïns, aprofitant com a capelles les ermites que existissin fora dels pobles.

És per aquest motiu que els cementiris, tal com es coneixen avui dia, han restat fora del nucli urbà dels municipis i ciutats, tot i que el creixement propi de les poblacions ha comportat que, alguns d'ells, ja hagin estat absorbits per la trama urbana. La distància del poble fins als nous recintes ja era un tranquil passeig, en molts dels casos, a la qual cosa es va sumar "l'obligació" de visitar-los a partir del segle IX.

1. - CONSEJO DE EUROPA - Itinerarios Culturales - Ruta Europea de los cementerios - <https://www.coe.int/es/web/cultural-routes/the-european-cemeteries-route>

2. - AJUNTAMENT DE CÓRDOBA - CECOSAM (Cementerios y Servicios Funerarios Municipales de Córdoba, S.A.) - Real Cédula de Carlos III de 3 de Abril de 1787 - <https://cecosam.cordoba.es/es/el-cementerio/curiosidades/5438-curiosidades>

Visitar cementiris: tradició ancestral

Hom sap que l'1 de novembre de cada any arriba la festivitat de Tots Sants, la qual forma part d'un grup de festes íntimament lligades, que continua amb el Dia dels Difunts que se celebra l'endemà, i que conviden al record dels éssers estimats que ens han deixat. És tradició reservar aquests dies per visitar cementiris, netejar i arreglar les sepultures, i guarnir-les amb flors mostrant respecte i estimació als familiars que ja han traspassat.

Les arrels, d'origen celta, mostren una festivitat que se celebrava entre el 31 d'octubre i l'1 de novembre, anomenada *Samhain*, que es feia per honorar els morts. La creença cèltica dividia l'any en dues parts: el temps clar que s'iniciava l'1 de maig amb l'allargament dels dies i el renaixement de la natura, i el temps més fosc que s'iniciava l'1 de novembre amb l'escorçament de les jornades de treball i l'inici del període hivernal. Aquest dia el consideraven màgic perquè creien que s'establien connexions entre tots dos mons, el dels vius i el dels morts, d'aquí la seva celebració.

L'Església catòlica no va adoptar dita creença com a festa pròpia fins al segle VII, quan el papa Bonifaci IV va establir, en homenatge a la Mare de Déu, la dedicació del Panteó de Roma a la seva veneració i també al record de tots els màrtirs i sants cristians que s'honoraven en el mateix lloc, que fins en aquell moment havia estat un temple pagà dedicat a tots els Déus. La celebració s'expandirà per tot l'Occident a poc a poc, durant segles, adoptant connotacions religioses que la festa originària no posseïa. Com a fruit d'aquesta expansió, al segle IX, el papa Gregori IV va promoure la seva difusió en establir l'1 de novembre com el dia de Tots Sants, amb la

idea de rememorar als difunts i disposar la visita als cementiris per a tal fi.

Amb el pas dels anys, aquesta tradició d'anar als cementiris per visitar-los i guarnir-los amb flors, acompanyada amb la tradició tan nostra de menjar castanyes i fer els clàssics panellets, s'ha anat readaptant afegint elements d'altres cultures com el Dia dels Morts de Mèxic, reflectit perfectament l'any 2017 en la pel·lícula animada *Coco* de Disney-Pixar, o la variant més festiva del *Halloween*, la vigília de Tots Sants, nom provinent de la contracció anglesa *All Hallows Eve*. Aquestes, diguem-ne modernitzacions, no haurien de fer-nos perdre els nostres costums, sinó que hauria d'anar-nos a gaudir tant de la pau que transmeten els seus jardins, com de tot l'art, la història antiga i històries personals que desprenen. Vet aquí un parell de pinzellades.

El cementiri vell de Girona

A pesar de la Real Cèdula de 1787, a Girona s'haurà d'esperar al 1809, quan Mariano Álvarez de Castro, governador militar de Girona durant la guerra amb els francesos del 1809, i en preparació del 3r setge de Girona, va inaugurar un cementiri als afores de Girona, en aquest cas seguint les recomanacions de dues juntes de metges del mes d'abril, de les quals redactà els pertinents oficis el Dr. Josef Antonio Viader, amb la intenció de contenir el progrés de les malalties que hi havia a la ciutat i evitar que es transformessin en epidèmies. Aquest fet el comenta Emili Grahit i Papell en el primer volum de les seves ressenyes històriques dels setges de Girona del 1808 i 1809³: "*Día 24 de abril de 1809.- Bendición del nuevo*

Cementerio ó Camposanto, dispuesto un poco más allá del Real Monasterio de Monjas de San Daniel, para enterrar los Cadáveres de los que mueran dentro de Gerona".

No serà fins al primer terç del segle XIX, entre 1821 i 1829, quan s'ordena el cementiri vell que avui trobem a la sortida de la ciutat en direcció a Sant Feliu de Guíxols, poc abans d'arribar a les barriades de Font de la Pólvora, Mas Ramada i Vilaroja. Avui és un recinte funerari que forma part de l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPAC), amb la fitxa 21252⁴. Tal com descriu el document: "L'organització estructural i principis estilístics que trobem en el cementiri gironí semblen anar lligats al desenvolupament de les formes artístiques a la ciutat. Així, de la mateixa forma que l'urbanisme del segle XIX ordena geomètricament carrers i places, els nínxols del cementiri presenten una composició en sèrie que recorda les cases de lloguer de l'època; tanmateix, el neoclassicisme troba el seu ressò en la capella que domina el recinte, de la que destaca l'interior".

Efectivament, serà la classe benestant de la ciutat, conjuntament amb la burgesia, qui anirà triant les formes i disseny dels sepulcres, panteons, tombés individuals o familiars, inclús dels nínxols, variant des del neoclàssic fins al noucentisme, passant pel neomedievalisme, essent la mateixa ciutadania la que organitzarà i promourà la fesomia de l'interior del recinte al llarg dels anys, segons les variants artístiques predominants de cada època emprades per guarnir les seves tombes. La majoria tenen referències d'estils medievals, propers especialment al gòtic, juntament amb constants al·lusions a la iconografia funerària de tradició judeocristiana.

3. - GRAHIT I PAPELL, EMILI - Reseña histórica de los sitios de Gerona en 1808 y 1809, Tomo Primero - Imprenta y Librería de Paciano Torres - Girona 1894 - Capítol XIV, Últimos preparativos para el tercer sitio de Gerona, pàgines 351 a 386 - Biblioteca Virtual del Patrimonio Bibliográfico BVPB - <https://bvpb.mcu.es/es/consulta/registro.do?id=400128>

4. - GENERALITAT DE CATALUNYA - Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya - IPAC, FITXA 21252 - CEMENTIRI MUNICIPAL DE GIRONA - <https://invarquit.cultura.gencat.cat/card/21252>

Creu en record de tots els morts, amb la porta d'entrada al fons i el sarcòfag de Pablo Bosch, Teresa Barreu i Laureà Figuerola a baix a la dreta.

Passejant pels camins principals del cementiri primigeni i envoltats pels xiprers, es troben la majoria dels sarcòfags, tots ells amb profusa decoració, com el de la família Muxach o el de Pablo Bosch i Moré, dins del qual també hi ha les restes de la seva esposa Teresa Barreu i Esplugues i Laureà Figuerola i Ballester, segon marit d'ella, el qual essent ministre d'Hisenda l'any 1968, va adoptar la pesseta com a unitat monetària, tal com descriu la

placa que l'Ajuntament de Girona li va dedicar l'any 2002. També hi ha la majoria de panteons com el de família Pastors, la família Estibalca o la família Subirós, a la vegada que, als mateixos camins, es pot fruitir de diferents monuments i altres elements que acompanyen els sarcòfags i panteons, com la creu en record de tots els morts de la ciutat, situada a l'encreuament dels dos passadissos principals des de la porta d'accés, el monument

a Ferrández i Bellés, el monòlit als morts en defensa de la República o el monòlit a la IV Divisió de Navarra.

Menció a part mereix la façana principal del cementiri, que va dissenyar Rafael Masó, el qual guanyà el concurs convocat per l'Ajuntament de Girona per fer la nova façana del cementiri, l'any 1917. L'obra, que no s'executarà fins a l'any 1919, és una tanca paral·lela a la carretera de Sant Feliu, feta amb pedra de Girona i elements de ceràmica vidriada de la Bisbal d'Empordà, que disposava d'un pavelló a cada extrem, un pavelló com a casa del guarda i l'altre per la capella, els quals tenen un frontal d'argerates de Quart (l'argerata consistia a aplicar sobre la peça ceràmica tendra un líquid que contenia coure dissolt en àcid que li donava un aspecte semblant al bronze). Alhora, es preveia una nova porta a la zona central que no s'arribarà a aixecar i van haver de mantenir la porta existent.

El sòcol exterior de la part baixa del parament és ornat amb diferents relleus escultòrics situats arran de terra. La majoria són figures que representen serps, excepte un relleu simbòlic que representa una

Monòlit a la IV Divisió de Navarra (a la dreta).

1

nena devorada per un llop, inspirat en una llinda del carrer del Llop que es trobava al Museu d'Art de Girona. La part alta del mur es va rematar amb un fris de ceràmica vidriada que recorre el conjunt per la part superior de punta a punta, just per sota de la cornisa de la coberta.

El pas del temps, l'augment de l'altura de la cota de la carretera i del terreny natural lateral que feia de vorera, enrasats al mateix nivell, va fer que bona part del dibuix d'aquests relleus quedessin amagats pel terra, impeding la visió completa. L'any 1988, l'Ajuntament de Girona, per protegir els vianants que anaven a peu des de Vila-roja a Girona, o els que agafaven l'autobús de línia davant de la porta del cementiri, va executar una vorera amb llambordes per sobre del nivell de la carretera. Per salvaguardar la visibilitat dels relleus dibuixats per Rafael Masó, dita vorera es va executar amb un punt rodó cap a la meitat de la seva amplada, de tal forma que el sòcol i les figures quedessin per sota de la cota de la nova vorera, facilitant la seva contemplació.

Si bé, visualment, les llambordes s'integraren perfectament amb el disseny original de pedra de Girona del mur, el punt rodó de

2

3

1. Porta d'entrada i mur de façana amb serps en el sòcol (1932) - Ajuntament de Girona. CRDI (Josep Jou Parés).
2. Relleu de la nena i llop amb una part enterrada (1985) - Ajuntament de Girona. CRDI (Carles Mitjà Caballé).
3. Carretera i vorera de terra al mateix nivell. Veïns de Vila-roja agafant l'autobús de línia (1971) - Ajuntament de Girona. CRDI (Narcís Sans Prats).

la part central era força perillós quan plovia o, simplement, les llambordes restaven humides durant tot el dia en època hivernal. Hom recorda que van causar un munt de caigudes dels vianants, quan les condicions ambientals ho propiciaven.

Vint-i-un anys després, l'any 2009, aprofitant els Fons Estatal d'Inversió Local, el consistori va promoure la rehabilitació de la tanca històrica del cementiri de Girona, a partir del projecte de Fortià arquitectes⁵. Tal com ells mateixos descriuen en la seva pàgina web: "Es va proposar una intervenció general en tres seqüències: en la primera fase es va intervenir en la secció del vial amb la creació del nou passeig per a vianants i de la construcció del mur de contenció i de la barana i l'enllumenat públic. En les fases posteriors es va actuar en la rehabilitació del portal principal central, en els panys de mur a banda i banda, en els portals laterals i es va fer la il·luminació exterior de la tanca". Amb la

rehabilitació de la façana també es va preveure la millora de la vorera, establint nous passos de vianants, i es van habilitar espais del camí arran del riu, a l'altra banda de la carretera, perquè els vianants poguessin passar més còmodament.

Actualment, la natura torna a reclamar el sòcol decorat i comença a tapar de nou els relleus rehabilitats, tot i que aquesta vegada amb plantes enfiladisses que només oculten parcialment les figures.

Actualment, la natura torna a reclamar el sòcol decorat i comença a tapar de nou els relleus.

Cementiri mariner de l'Escala

A l'Escala, poble de pescadors que s'havia dedicat des de sempre a la pesca tradicional i al conreu de la vinya, i que ara continua amb les arts de pesca clàssiques, a la conserva de l'anxova i al turisme, es situa un cementiri únic que val la pena explorar. És el cementiri mariner, també anomenat cementiri vell o cementiri blanc, el qual és un clos rectangular d'estil neoclàssic, amb nínxols emblanquinats i coronats per timpans triangulars, declarat Monument Historicocartístic el 1978 i Bé Cultural d'Interès Nacional (BCIN) el 1984, que també s'inclou en l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya (IPAC), amb la fitxa 268⁵. D'un color blanc lluent, la simplicitat de la seva construcció i les referències a la mar el fa uns dels cementiris més singulars de la Costa Brava.

Ubicat en una antiga planura davant del mar, el seu origen prové

4. Nova vorera acabada (1990) - Ajuntament de Girona. CRDI (Jordi S. Carrera).
5. Obres de construcció de la nova vorera corbada (1986) - Ajuntament de Girona. CRDI (Fons El Punt - Joan Castro).
6. Vista de la tanca il·luminada (2009) - © Fortià Arquitectes.
7. Vista actual d'una part de la façana.

5. - FORTIÀ Arquitectes - Intervencions - Patrimoni Arquitectònic - REHABILITACIÓ DE LA TANCA DEL CEMENTIRI DE GIRONA - <https://www.fortiaarquitectes.cat/ca/intervencions/patrimoni-arquitectonic/rehabilitacio-de-la-tanca-del-cementiri-de-girona/>

de la insuficiència del cementiri parroquial de la població, que era situat al costat de l'església de Sant Pere, i avui dia ja desaparegut, per albergar l'augment de la població del municipi durant el segle XVIII, la qual cosa representava, al mateix temps, un augment de les defuncions. A tot això s'afegeixen els més de 450 morts que dues epidèmies, una de còlera cap al 1835 i una altra de malària el 1836, van assolir la població.

L'increment de la mortalitat i la limitació del cementiri parroquial, acompanyat pels preceptes de les ordenances estatals que recomanaven, per raons de salut pública, la construcció dels nous cementeris allunyats dels nuclis de població i en espais ben ventilats, va motivar que, el 1837, s'adeqüés un nou cementiri lluny del centre urbà, cap al sud del poble, davant del mar, en un paratge planer en el qual la naturalesa del sòl era sílico-calcari, anomenat *els Estenedors*⁶. Al principi d'aquest nou espai, segons els registres municipals, els morts s'enterraven directament en el terreny, perquè el nou cementiri només era una extensió de terreny obert i despoblat.

La construcció dels murs i els nínxols no es van portar a terme

Passadís central del cementiri amb la capella al fons (1973) - Arxiu Històric de l'Escala (Fons Joan Lassús).

parcialment fins a l'any 1859, és a dir, sembla que des de 1937 fins a 1959 el cementiri era un espai lliure on s'inhumaven les restes mortals directament al terra. De fet, en els llibres d'Actes de l'Ajuntament no serà fins a l'any 1854 quan es faci referència al nou cementiri. Cap a l'any 1861, els murs perimetrals encara no eren acabats, i serà el 1869 quan, el 26 de setembre, es prendrà la decisió d'acabar de tancar-lo del tot.

El 1876, el rector de L'Escala va proposar la construcció d'una capella, en substitució d'una anterior, que avui dia se situa al fons del passadís central des de l'entrada al recinte. A causa de les limitacions monetàries, no es va acabar fins al 1880, i cap al 1890 es va arranjar el camí que portava al recinte i la porta metàl·lica de l'entrada principal. Prèviament, el 1888, es va afegir un petit espai per a enterraments no catòlics, al qual

6

7

5. - GENERALITAT DE CATALUNYA - Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya - IPAC, FITXA 268 - CEMENTIRI VELL DE L'ESCALA - <https://invarquit.cultura.gencat.cat/card/268>

6. - VILA I MITJÀ, MERCÈ - El cementiri vell. Allò que ens conten els Arxius - Monografies locals, núm. 1 - Ajuntament de l'Escala, Departament de Cultura i Benestar Social, Arxiu Municipal, Centre d'Estudis Escalencs, 1991.

El cementiri amb la capella al fons, i ja un edifici hotel·ler al darrere (1985) - Ajuntament de Girona. CRDI (Fons Diari de Girona – Josep Maria Bernils).

s'accedia des d'una porta de fusta separada de l'altra entrada.

Absorbit totalment per la nova trama urbana de l'Escala, va ser cementiri municipal fins al 1970, quan se'n va fer un de nou a l'entrada de la població, moment en què es va clausurar. En perill real de desaparèixer per motius urbanístics, la pressió veïnal encapçalada per la Comissió de Defensa de l'Arquitectura Popular de l'Escala i amb el suport de nombrosos intel·lectuals i artistes, va fer que l'any 1977 s'informés favorablement sobre la declaració com a Monument Històric-Artístic de caràcter local, aprovada pel Ministeri de Cultura l'any 1978, conjuntament amb l'Alfolí de la Sal. L'aprovació definitiva de la Generalitat de Catalunya com a BCIN va arribar el 1984.

L'espai actual s'estructura en tres sectors: un espai amb el vestíbul d'accés, un passadís central que

8. Un dels carrers laterals del cementiri (2023) – Fitxa IPAC 268 - © Raül Costal Julià⁵.
9. Espai enjardinat amb tombes i la capella al fons (2023) – Fitxa IPAC 268 - © Raül Costal Julià⁵.
10. Vista d'ocell del cementiri (2023) – Fitxa IPAC 268 - © Raül Costal Julià⁵.

discorre a través d'un tram amb gran densitat de nínxols organitzat en carrers laterals, i un tercer recinte amb nínxols tot al voltant d'un gran jardí rectangular que en el centre disposa dels panteons i la capella adossada al mur de tancament del conjunt.

Les sepultures s'estructuren en cossos rectangulars, disposats en paral·lel i transversalment, formant carrers pavimentats amb rajoles ceràmiques quadrades. Presenten dos o tres pisos sobreposats i estan coronats amb frontons triangulars sense decoració situats sobre el damunt d'una cornisa correguda, i flanquejats per motlures arrodonides entre els triangles. Els nínxols estan numerats amb ceràmica vidriada, i alguns encara conserven les làpides.

Integrat en la trama urbana i envoltant per edificacions

modernes, se situa dins el nucli a poca distància del passeig Marítim. És un conjunt diferent que es pot visitar a través del Museu de l'Anxova i de la Sal de l'Escala (MASLE), el qual és l'encarregat de la seva preservació i organitza visites guiades a l'estiu. La resta de l'any es pot accedir al recinte lliurement, amb el previ pas per l'oficina de la Policia Local, situada al mateix carrer, amb l'únic requisit de deixar en dipòsit el DNI durant el temps de la visita.

Els altres cementiris

A part del cementiri modernista de Lloret de Mar, que disposa d'un dels conjunts d'escultura funerària modernista més important del país, que mereixeria un article a part, hi ha d'altres espais en

grans ciutats com Figueres, Olot o Roses que tenen el mateix comú denominador: són llocs de repòs plens de mausoleus, panteons i sepulcres, als quals se'ls sumen escultures o monuments, tots ells d'una gran varietat i estils arquitectònics que paga la pena contemplar. La majoria van ser projectats i dissenyats recollint els corrents i estils artístics de l'època en què foren construïts, com el neoclassicisme, el modernisme o inclús l'art déco. En alguns s'organitzen visites guiades que permeten recórrer-los escoltant la narració de les seves cròniques.

Per altra banda, les nostres comarques estan farcides de petits conjunts funeraris que també mereixerien una mínima atenció quan es visiten el dia de Tots Sants, el dia dels Difunts, o en qualsevol altre dia. Sovint són cementiris d'una construcció senzilla i popular, amb una fesomia i composició totalment tradicionals o populars, sense elements que excel·leixin. Ara bé, si es fa un passeig acurat pel recinte, ben segur que es descobrirà alguna part diferent o alguna cosa que ressalti i convidi a la seva contemplació.

Un bon model seria el cementiri de Portbou, el qual, a part d'albergar la tomba del filòsof alemany Walter Benjamin, i de l'escultura de 1994 dedicada a ell, *Memorial Passatges*, que s'ubica fora del clos, disposa d'un recinte que inclou elements neoclàssics prou interessants, organitzats en cinc terrasses distribuïdes a diferent nivell

Cementiri modernista de Lloret de Mar - © Lloret Turisme.

11

12

13

- 11. Escalinata del cementiri de Portbou.
- 12. Escalinata interior del *Memorial Passatges* d'acer Corten.
- 13. *Memorial Passatges* a Walter Benjamin d'acer Corten a tocar del cementiri de Portbou.

Bancs ceràmics del cementiri de Rupit amb la capella al fons.

i delimitades per una tanca de pedra emblanquinada, que ha afavorit la seva inclusió a l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya⁷ amb la fitxa IPAC 37902. Essent un dels pobles amb cementiri mariner similar al de l'Escala, com també tenen Begur o Cadaqués, l'escalinata que porta des del passadís central fins a la seva capella, flanquejada per un seguit de xiprers, mereix ser admirada.

De la mateixa manera, cal destacar la simplicitat dels bancs ceràmics que hi ha a l'entrada del cementiri de Rupit, d'un color roig ceràmic pujat, aixecats per salvar el desnivell del terreny, que queden davant d'un conjunt de tombes,

amb la capella del Sant Crist al fons, com si es convidés els visitants a contemplar el grup de làpides que les guarneixen.

En aquests fossars, diguem-ne més "normals", l'art i la història es troben en les mateixes làpides que vesteixen el frontal de les sepultures, tradicionalment de marbre blanc, d'estètica clàssica i elegant, o de pedres naturals com els granets de diversos colors, apreciats per la seva versatilitat, duresa i resistència als elements atmosfèrics, sense oblidar altres materials que cada vegada s'empren més, com pot ser l'acer Corten, aliatge metàl·lic que desenvolupa

Cal destacar la simplicitat dels bancs ceràmics que hi ha a l'entrada del cementiri de Rupit.

una capa densa d'òxid rogent superficial que és autoprotectora i que impedeix la corrosió interna, fent-lo extremadament resistent, durable i lliure de qualsevol mena de manteniment. Són les dites làpides

7. - GENERALITAT DE CATALUNYA - Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya - IPAC, FITXA 37902 - CEMENTIRI DE PORTBOU - <https://invarquit.cultura.gencat.cat/card/37902>

14

15

16

14. Retrats del Sr. Antúnez.

15. Làpida del Sr. Arturo Antúnez Honrado.

16. Làpida del 1885 al cementiri de Corçà.

les que, de tant en tant, mostren cròniques i fets únics que seria bo conèixer.

A vegades, aquests fets es guaiten any rere any quan es porten les flors típiques de la festivitat de Tots Sants i es fa l'habitual recorregut per l'espai de tot el cementiri, com el relat que ens mostra una senzilla làpida profusament ornada que ha sobreviscut més 141 anys al cementiri de Corçà, sense cap marca d'identitat ni nom i cognoms, que curiosament no és de marbre ni granet, sinó que és una decoració de morter molt treballat. S'hi aprecia perfectament l'estimació d'uns pares que van perdre el fill tot just acabar de néixer, el 20 de març de 1885, amb només 15 dies de vida.

En d'altres, el relat ens apareix per casualitat. És el cas de dues làpides que vam ataüllar l'any 2022 en rehabilitar la coberta de l'església de Santa Maria de Ginestar, parròquia de Sant Gregori. La primera és una làpida recent de l'any 2011, del Sr. Arturo Antúnez Honrado de Sant Gregori, del tot tradicional, amb una llosa de marbre blanc, amb el nom i la data de defunció gravats en ella, amb una porta de vidre amb marc d'acer inoxidable de protecció i un suport exterior per gerros d'acer inoxidable. Segons el Sr. Artur Antúnez Vitales, fill del Sr. Antúnez, la defunció d'un seu germà el 1991 portà el seu pare a comprar dos nínxols al cementiri de Ginestar, tot i que no eren contigus, en el primer dels quals van inhumar el seu cos. Quan el Sr. Antúnez va morir, va voler ser enterrat en el segon, molt a prop del seu fill.

L'element diferencial de la seva sepultura, en aquest cas, és la fotografia que es va col·locar recolzada en la llosa, per recordar la seva persona. Un original muntatge de fotografies tipus carnet que denoten el curiós sentit de l'humor del finat, atès que el seu fill,

Sr. Artur Antúnez, ens informà que va ser una petició expressa a la seva dona, la Sra. Carme Matas, que és qui va fer la composició. Autoritzats per la família per la publicació de les fotografies, són la millor forma d'entendre l'especial tarannà del Sr. Antúnez, malgrat que els dos retrats més baixos són darrere unes flors artificials i la seva visibilitat és limitada. Amb tot, cal reconèixer l'originalitat.

La segona tomba és un succés real força inusual, tal com resa l'escrit de la llosana que hi ha al nínxol: *"D.O.M. – Aquí reposan las despullas del cos de D. Manuel Carbonell y Perpinyà natural, vehí y propietario de la present parroquia de Ginestà, qui morí lo dia 2 de maig de 1904 a la edat de 42 anys, aplastat per son propi tamborell en la campanar de Sta. Afra al comensament de la construcció del mateix, en mitg de son costant cel per gloria de Deu y esplendor de son temp – AL CEL SIA"*. El fet va tenir tal ressò que es va publicar al diari *La Lucha* de Girona (diari publicat entre 1871 i 1910).

La notícia, publicada el 3 de maig de 1904⁸, deia textualment:

"Ayer un lamentable accidente costó la vida al conocido propietario de Ginestà señor Carbonell, hermano del capellán de Santa Afra. Atropellado por una caballería, cayó bajo las ruedas de un carro, pasándole por encima y magullándole el cuerpo. Los auxilios que se le prestaron fueron inútiles. Damos nuestro sincero pésame á la apenada familia",

També fa menció del cas una placa de pedra situada a la part del darrere del campanar de Santa Afra, que vesteix una mica més l'incident i demana als que passin pel lloc que resin un Pare Nostre pel finat: *"D.O.M. – En lo dia 2 de maig de l'any 1904 aplastat per son propi tamborell y ferm en son may desmentit amor y benevolensa a*

l'esglesia de Sta. Afra, morí aquí en aquesta cantonada de campanar al comensar a fer aquest, D. Manuel Carbonell y Perpinyà, natural y propietario de la present parroquia de Ginestà, spullas del cos de D. Manuel Carbonell y Perpinyà natural, vehí y propietario de la present parroquia de Ginestà, vianants misericordiosos y compasius: Digau per caritat un pare nostre....per sa ànima. AL CEL SIA".

Per aquells que no hagin estat mai a Santa Afra, és un Santuari promogut pel rector i els obrers de la parròquia de Ginestar l'any 1334. El conjunt el conformen l'església dedicada a Santa Afra d'Augsburg, amb una casa adossada que feia les funcions de rectoria i de masoveria, on fa molts anys encara es podia anar a dinar. Avui dia, la casa resta tancada al públic en general. El Santuari s'ubica al vessant de la muntanya de Sant Grau, a la riba dreta del riu, i té un mur de contenció de pedra, d'una altura considerable, al cantó del campanar per la part esquerra si es mira des del front de la façana principal. Amb només un escaig metre i mig d'espai per anar cap al darrere, aproximadament, un carro passava tant just que qualsevol moviment podria causar un desenllaç fatal, com així va ocórrer.

Per aquells que no hagin estat mai a Santa Afra, és un Santuari promogut pel rector i els obrers de la parròquia de Ginestar l'any 1334.

8. – Diari La Lucha, 3 de maig de 1904, pàgina 2. Premsa digitalitzada – CRDI - Centre de Recerca i Difusió de la Imatge – Ajuntament de Girona, Servei de gestió Documental, Arxius i Publicacions. https://www.girona.cat/sgdap/cat/servei_arxiu_crدي.php.

17

18

Santuari de Santa Afra amb el passadís estret al cantó esquerre i la rectoria a la dreta.

19

Però no en tots els cementiris es troben fets tan originals, inèdits i diferents com els anteriors, ni hi reposen personatges il·lustres o notoris que siguin recordats en sepulcres o panteons decorats. No tots poden acollir les restes de personatges cèlebres com Antonio Machado al cementiri de Cotlliure, o famosos, com un dels gironins més internacional que reposa a Girona, Xavier Cugat, el qual, perllongant el seu estil de vida, va deixar previst l'epitafi de la seva làpida *"Cugat que vivió"*, o com al cementiri de l'Escala, que alberga la tomba de Caterina Albert, escriptora que, en la seva època, va haver de signar amb el pseudònim de Víctor Català, simplement perquè era dona.

En aquests casos, la peculiaritat la pot representar el mateix recinte de la necròpolis, com el cementiri de Serra de Daró que, amb la seva especial disposició, el seu format reduït, la seva ubicació envoltada de camps de conreu i, sobretot, l'acurada conservació del recinte

i del jardí que té dues palmeres, en lloc de xiprers, fa que la visita ens transporti a un lloc diferent i de pau, quasi de conte de fades o de pel·lícula, en especial a la primavera.

Aquests detalls són una prova de què seria bona pensada preveure les visites als cementiris d'un altra manera, per trobar els missatges apassionants sobre èpoques passades que transmeten els personatges allà enterrats, la forma d'entendre els seus costums donat que, de vegades, mostren part de la seva vida i la seva mort.

Cal poder apreciar i admirar la seva riquesa artística i arquitectònica present en moltes escultures, relleus, plaques i monuments. En definitiva, fer una passejada gaudint del seu paisatge i fruit de les seves construccions.

17. Làpida de Manel Carbonell i Perpinyà en el cementiri de Santa Maria de Ginestar.

18. Placa al darrere del campanar de Santa Afra.

19. Vista general del cementiri de Serra de Daró des de l'entrada.

